

VISSZAEMLEKEZÉSEK

CSAPODY TAMÁS

GÁTFÖLDY EGON EZREDES VISSZAEMLEKEZÉSE

Gátföldy Egon ezredes (vitéz Gátföldy Egon), a Hadtörténeti Könyvtár egykori vezetője (1941–1942), számos katonai szakcikk szerzője, a második világháború alatt 14 hónapig volt a munkaszolgálat felügyeletét ellátó befolyásos vezető. A Honvédelmi Minisztérium Munkaügyi Főcsoportfőnökségén belül működő, Horny Ernő vezérőrnagy által irányított, XI. Csoportfőnökség 43. osztályának volt a vezetője.

Gátföldy Egon itt közölt, összesen 35, számozott oldalas (A/4 méretű) visszaemlékezése egy tervezett előadássorozat leírt anyaga. Gátföldy Egon ugyanis 1946. január 6-án levélben fordult Gobbi Edéhez, aki a második világháború alatt századosi rangban, az I. hadtest parancsnokságán munkaszolgálatos zászlóalj-parancsnok volt. Ebben a kétoldalas levelében Gobbi Edétől, Gobbi Hilda színésznő édesapjától kért személyes találkozást annak érdekében, hogy a munkaszolgálatról tartandó előadássorozatának részleteit megbeszéljék.¹ Nem tudjuk, hogy végül is találkozott-e személyesen a nagy befolyással bíró, tekintélyes Gobbi Edével, megtartotta-e az előadássorozatot vagy egyáltalán tartott-e előadást ebben a témakörben. Az általa „összeállításnak” nevezett anyag azonban megmaradt Gobbi Hilda hagyatékában, ami halála után – az említett levéllel együtt –, a Budapesti Zsidó Múzeum és Levéltárba került.²

A feltehetően 1945 legvégén vagy 1946 legelején, Budapesten kelt, cím nélküli, „összeállítás” három részből áll. A törzsanyagot egy rövid bevezetést is magába foglaló, összesen 31 oldalas visszaemlékezés alkotja a munkaszolgálat szervezeti felépítéséről és működéséről. Ezt követi két, egyenként kétoldalas összeállítás „A munkaszolgálat szervezeti felállítása”³ és „Testi alkalmassági fokok”⁴ címmel.

Gátföldy bevezetőjében maga írja összeállított anyagáról, hogy „csak általános képet adhat,” és hogy „idevágó rendeletek” nem álltak rendelkezésére. Sajnos, látszik az összeállításon, hogy Gátföldy a megírás idejében nem rendelkezett megbízható dokumentumokkal valamint az adatok teljes körével, és hogy alapvetően saját memóriájára támaszkodva írta meg visszaemlékezését. Az összeállítása megírása óta eltelt mintegy 65 év távlatából, a téma azóta történt tudományos feldolgozásai alapján, a szerző számos megállapítása, adatközlése stb. pontatlannak bizonyult. Ennek ellenére forrásértékű az olvasmányosan megírt, itt először közölt összeállítás, amely összességében és a rész kérdések tekintetében is fontos információkkal gazdagítja a munkaszolgálatos irodalmat. Izgalmas és fontos szakmai olvasmány, hogy a munkaszolgálat irányításának egyik fele-

¹ Budapesti Zsidó Múzeum és Levéltár (a továbbiakban: BZsML) XX–G 71.48.2.

² BZsML XX–G 71.48.1.

³ BZsML XX–G 71.48.3.

⁴ BZsML XX–G 71.48.4.

lős beosztású vezetője, közvetlenül a második világháborút követő időszakban hogyan látta a munkaszolgálat, a munkaszolgálatosok és saját helyzetét.

A bori munkaszolgálat témájának kutatása közben, a budapesti Zsidó Levéltárban fellett „összeállítást” teljes terjedelemben, a helyesírási szabályok szerint javítva, egységes rövidítéseket alkalmazva és a hiányos részeket pontosan jelezve, de minden egyéb vonatkozásban szövegűen, a gépelt kézirat tagolásának megfelelően közlöm.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a budapesti Zsidó Levéltár munkatársának, Toronyi Zsuzsa levéltárosnak a kutatásban és a kézirat megtalálásában nyújtott segítségéért.

GÁTFÖLDY EGON

Bevezetés

Előadásom csak általános képet adhat a nagy és szerteágazó tárgykörrel, mégpedig az alábbi okoknál fogva:

1. A Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Honvéd Vezérkar főnöke, a hadtest- és hadosztályparancsnokságok idevágó rendeletei nem állnak rendelkezésemre. Ezeknek felkutatása rendkívül fontos lenne.

2. Magam összesen 14 hónapig voltam olyan beosztásban, ahol a munkaszolgálatos ügyekbe betekintést nyerhettem; akkor is a HM-ben. Ebben a háborúban csak Budapesten teljesítettem szolgálatot.

3. Nincs meg a munkaszolgálatos alakulatok nyilvántartása. Ezt utólag és mondhatni sisyphusi munkával össze lehet állítani, de teljesen megbízható adatokat itt sem lehet elérni, mert egyes alakulatoktól – helyesbítem: nem egy alakulattól egyetlenegy ember sem tért vissza!

4. Nem mulaszthatom el nyomatékosan rámutatni arra a tényre, hogy a határon túl és a hadműveleti területen bevezetett munkasalakulatok felett kizárólag a Honvéd Vezérkar főnöke rendelkezett és a neki alárendelt századokra vonatkozó rendeleteit csak ritkán küldte meg – tudomásul vétel céljából – a honvédelmi miniszternek.

Helyzet 1939. szeptember 1-jén

A második világháború kitérőre idején még csak egy éve telt el annak, hogy Magyarország fegyverkezési egyenjogusultságát visszanyerte.

A fegyveres erő központi vezetése a honvédelmi miniszter, a Honvéd Vezérkar főnöke és a honvédség főparancsnoka kezében volt. Fellállítottak 3 hadseregarancsnokságot és kilenc hadtestet. A hadtest 3 gyalogdandárból és hadtest közvetlen alakulatokból, a dandár 1–2 gyalogezredből, 1 huszárszázadból és néhány ütegből állott. A csapatok úgy alakultak meg, hogy a meglévő gyalogezredek megikreződtek, vagyis minden meglévő ezred még egy ezredet állított fel, a tüzérezredek pedig osztályok lettek. Megalakult még egy lovashadosztály és egy páncélos hadosztály.

A szervezést a HM és Vezérkar főnöke hajtották végre, az anyagi szükségleteket a Honvédelmi Minisztérium biztosította, a fegyelmi hatalom és a kiképzés vezetése, illetve irányítása a honvédség főparancsnokának a hatáskörébe tartozott.

A fegyveres erőt kiegészítették még:

- a.) a légierők,
- b.) a határ vadász alakulatok,
- c.) a folyamórség, amelyből a csajkázsezred és hadihajós alakulatok lettek,
- d.) a levente intézmény, amely a katonai előképzést volt hivatott az ifjúságnak megadni, és
- e.) a lövészegyesületek, Turáni vadászok stb., amelyek célja az utánképzés volt.

A csendőrség a belügyminiszternek tartozott a hatáskörébe, ennek összekötő közegei azonban ott voltak a HM-ben és a Vezérkari Főnökségnél. A csendőrség tábormokai a honvédség tábormokai karához tartoztak, a csendőrség felügyelőjét az államfő rendszerint a honvédség tábormokai közül nevezte ki.

Munkaszolgálat

1939. szeptember 1-jén a honvédségnél még nem voltak munkasalakulatok!

A főiskolások önkéntes munkaszolgálatát tudomásom szerint nem egyedül a HM irányította.

Zsidótörvény és a honvédség

Az 1939. év őszén megjelent zsidótörvény a második világháború kitörésekor a honvédségen belül már érezte a hatását éspedig az alábbiakban, 1940-től kezdve:

- a.) a nem kivételezettek nem lehettek tisztek,
- b.) a zsidókat nem volt szabad irodákban és raktárakban foglalkoztatni,
- c.) egyes bizalmas rendeletek, amelyeket a Honvéd Vezérkar főnöke adott ki, eltiltották a hivatásos tiszti kart a zsidókkal való barátkozástól. (A honvédség főparancsnokának hatásköre 1940. március 1-jén átment a vezérkar főnökének hatáskörébe.)

d.) ennek az lett a következménye, hogy az antiszemitizmus különösen a fiatal tisztikarban sok követőt talált.

Amikor 1940 nyarán Magyarország Románia ellen mozgósított és a keleti határon csapatait felvonultatta, a hadsereg kötelékében még nem voltak külön zsidó kötelékek.

Az Észak-Erdélybe és a Székelyföldre való bevonulás után kezdetét vette a magyar–román határövezet megerősítése. Tudomásom szerint az erősítési munkálatokon már részt vettek úgynevezett különleges, vagy büntetőszázadok. Megállapítandó lenne, hogy ezeket az alakulatokat milyen rendeletek alapján és ki állította fel. Tájékoztatom a Belügyminisztérium megfelelő osztálya megküldte a honvédelmi miniszternek a megbízhatatlanok névjegyzékét, illetőleg átadta azokat valamely, a HM által kijelölt, bevonulási központnak, vagy pótkeretnek, amely aztán felállította a büntetőszázadot.

Hasonlóan az erdélyi bevonuláshoz 1941 áprilisában a [kimaradt egy szó – Cs. T.] sőt még az 1941 nyarán Oroszország ellen megindult támadó hadjárat alatt a honvédség kötelékében nagy számmal harcoltak zsidó tisztek és honvédek is.

A munkaszolgálatos szervezet felállítása

1942-ben a honvédelmi miniszter elrendelte a zsidók sorozását és nyilvántartásba vételét. A bevonulási központoknál a zsold- és illetménykönyvecskékre rávezették a „Zs” bélyegzőt, a tart. tisztek, altisztek, tisztek elvesztették a rendfokozatukat és munkaszolgálatosok lettek, kevés kivétellel (többszöri kardos kintetés, nagy ezüst vitézségi érem és többszöri sebesülés, ellenforradalomban való részvétel voltak a kivételezetség előfeltételei).

A 18–42 éves munkaszolgálatra alkalmas zsidó férfiakat a közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj, a 42–48 éveseket a bevonulási központok vették állományba és nyilvántartásba. Ilyen közérdekű msz. zalj. volt az alábbi:

- I. Jászberény, pótkerete Budapest, Vilma kir.-né út,
- II. Székesfehérvár,
- III. Kőszeg,
- IV. Mohács,
- V. Hódmezővásárhely,
- VI. Hajdúhadház,
- VII. Miskolc,
- VIII. Kassa,
- IX. Vác,
- X. [üresen hagyott hely – Cs. T.],

- XI. Jolsva,
- XII. Tasnád,
- XIII. Bereck.

Bevonulási központ 49 volt, így Gödöllőn, Monoron, Nagykátán, Aszódon, Jászberényben, Szentendrén, stb.

A fiatalabb évfolyamokból a kmsz. századokat, a 42–48 évesekből a kis. musz. századokat állították fel.

A HM I. csoportfőnökség (Nagyószy vezérőrnagy) és az ennek alárendelt 1/b. (Zachár vk. ezredes), 1/omo. osztály (Dobák vk. ezredes) dolgozták ki a vezérkar főnökével egyetértésben a musz. alakulatok szervezését tárgyaló rendeleteket, az ezekre vonatkozó megbeszélésekbe, illetve értekezletekbe bevonták a társmiszteriumokat is, így a Belügyminisztériumot, Iparügyi Minisztériumot, a Kereskedelmi Minisztériumot (utóbbinak volt egy mozgósítási osztálya), a Földművelésügyi Minisztériumot stb.

Ugyanakkor felállították a közérdekű munkaszolgálat országos felügyelőségét is. A kmof. a HM-nek volt az egyik osztálya és az I. csoportfőnökséghez tartozott.

Általános számvetés szerint a fiatalabb zsidó évfolyamok 5000–5000, az idősebbek 3000–4000 főnyi musz.-t jelentettek, vagyis:

18–20 évesek	3×5000	= 15 000 fő,
22–42 évesek	21×4000	= 84 000 fő,
43–48 évesek	6×4000	= <u>24 000 fő</u>
123 000–125 000 fő		

A fiatalabb kmsz.-okat elvileg három évre, a kis. Musz.-okat három hónapra hívták be.

A zsidó musz. századok felállítását nyomon követte a szerb, ruszin, majd román munkásszázadok megszervezése és felállítása.

A németekkel történt megállapodás értelmében Magyarországnak ebben a háborúban 600 munkásszázaddal kellett részt vennie, vagyis a századok munkaszolgálatos létszámát 210–220 fővel számítva kb. 125 000–130 000 főnyi musz.-t kellett kiállítani.

Látni fogjuk, hogy Magyarország ennél sokkal nagyobb áldozatot hozott!

Musz. alakulatok alkalmazása

1942 tavaszán a magyar hadvezetőség megtette előkészületeit az oroszok elleni támadó hadműveleteken való részvételre.

Felvonultatta Jány vezérezredes parancsnoksága alatt a 2. hadsereget, amely a szombathelyi III., a miskolci VII. és a pécsi IV. hadtestekből állott; felállított ezenkívül úgynevezett megszálló csoportokat Ukrajnában és Galíciában.

A magyar harcoló csoportok 1500–2000 km-re távolodtak el az anyaország határaitól. Az óriási méretű hadtáp és hadművelési terület megszervezése természetszerűleg hatalmas tömegű munkaerő biztosítását tette szükségessé. Hazánkból száz és száz musz.-század indult útba Ukrajnába mérhetetlen szenvedés közepette, hogy az igazi pokolt még csak azután ismerje meg!

Nincsenek adataim sem okmányaim arra, hogy voltak-e 1942-ben és milyen rendelkezések, amelyek a munkaszolgálatos századokkal való bánásmódot és azok alkalmazását szabályozták. Egy bizonyos, hogy a bánásmód és a századokkal szemben felállított követelmények nem voltak egyöntetűek és különböző tényezőktől függtek. Tisztán elméleti alapon leszögezhetjük, hogy ezek a tényezők az alábbiak voltak:

- a.) a hadművelési területen történt-e a bevetés, vagy az anyaországban?
- b.) a hadművelési területen a harcoló csapatok körletében kerültek-e alkalmazásra az arcvonal közelében, vagy hátrább, a hadtápterületen?
- c.) a munka neme (erődítés, fakitermelés, bánya, vasút, útépités, üzem stb.),
- d.) az anyaországban a musz.-ok állandó lakóhelyükön teljesítettek-e szolgálatot, vagy állandó lakhelyüktől távol,
- e.) a századparancsnok,

- f.) a keret,
- g.) a magasabb parancsnokok befolyása miként érvényesült;
- h.) a magasabb parancsnokok és a központ miként gyakorolhatta rendelkezéseinek az ellenőrzését stb.

A keleti arcvonalon bevetett musz.-századok első nagyobb veszteségeiket 1942. augusztus-szeptemberében szenvedték el a Don mellett.

Az 1943. január 12-én megindult és általánosságban Voronyezsi áttörés néven ismert hatalmas orosz támadás nyomán a 2. magyar hadsereg a legsúlyosabb veszteségek közepette megkezdte visszavonulását. A veszteségekben első helyen szerepeltek a musz. századok. Egyes századok teljesen megsemmisültek, sok század 220 főnyi musz.-létszámából csak 10–15 fő maradt meg. A megfagyottak, elesettek eltűntek és fogságba esettek ezreik kívül sok ezer musz. esett áldozatul a kiütéses tífusznak, más ragályoknak és sok esetben az éhhalálnak.

Nem túlzok, ha azt állítom, hogy 1943. január-februárjában a keleti hadszíntéren 200 musz. századunk veszett el, ami kb. 45 000 ember!

Az akkori honvédelmi miniszter, Nagybaconi Nagy Vilmos vezérezredes attól a szándékától vezetettve, hogy a musz.-ok számára emberséges bánásmódot biztosítson, 1943. március 9-én 110.160/M.kmof. 1943. sz. alatt egy bánásmódi rendeletet adott ki a közérdekű, kiegészítő és katonai musz. századokban szolgálatot teljesítő musz.-okkal való bánásmód tárgyában. A rendeletet nem tudtam megtalálni, ezért azt csak nagy vonásokban lehet ismertetnem.

A rendelet kimondja, hogy a musz.-ok a honvédség tagjai és rájuk ugyanazon határozványok érvényesek, mint amilyeneket a Szolgálati Szabályzat a honvédekre előír.

A figyelem gyakorlása, megszilárdítása és fenntartása Szolgálati Szabályzat I. részében előírtak szerint történjék.

A musz.-okat elvileg alosztály kötelekben kell együtt tartani és alkalmazni.

A musz.-századok önálló alosztályok.

A munkaszolgálatra egészséges, testileg erre alkalmas embereket kell felhasználni. Alkalmatlanokat a felülvizsgáló bizottság elé kell állítani, előzetes kórházi lelet alapján. A rendelet kimondja, hogy a kórházi leleteknek a bevonulási központok, pótzászlóalj-parancsnokságok feltétlenül szerezenek érvényt.

Az egészségügyi szolgálatot századonként egy musz.-orvos látja el. Az orvosi vizsgálatot naponta kell megtartani.

Napirend:ébresztő télen 6, nyáron 5 órakor, takarodó 21 órakor.

Munkateljesítmény

A rendelet kimondja, hogy a bedolgozó munkaszolgálatosoktól napi 8 óra munkateljesítményt kell megkövetelni, ez a teljesítmény 2–3 órával megnövelhető. Az új munkakörbe való bedolgozás idejét a rendelet négy hétben szabja meg.

Kimondja a rendelet, hogy reggel az ébresztő után tisztálkodásra, a reggeli elfogyasztására 1 óra, déli ebédszünetre szintén 1 óra, éjszakai pihenőre pedig legalább 8 óra jusson.

A munkahely a szálláskörlettől ne legyen 1 órás menetelésnél nagyobb távolságra!

Megjegyzés: Egyes munkaadók a rendeletet úgy magyarázták, hogy a napi 24 órából éjszakai pihenőre 8 óra, reggeli és ebédszünetre 2 óra, a munkahelyen és onnan a szálláskörletbe való menetire max. két óra esik le – összesen 12 óra, és ezért 12 órás munkát követeltek.

Anyagi intézkedések

A rendelet szellemében jó munkát csak egészséges, jó szállásokban elhelyezett munkacről lehet kívánni, amelyről a parancsnok körültekintéssel gondoskodik.

Vallásgyakorlás

A vallásgyakorlást lehetővé kell tenni. A keresztény vallásúaknak legyen módjukban az istentiszteletre való részvételre, ugyanígy a zsidóknak. A rendelet kimondja, hogy a Hosszúnapon, a zsidó újév 1. és 2. napján és Húsvétkor a zsidók szolgálatmentességet élveznek.

Kimenő, szabadság

A musz. légénység kimenőjére és eltávozására ugyanazok a rendelkezések érvényesek, mint a honvédségnél.

Szabadságot – legfeljebb 14 napig terjedő időtartamra – az alosztály-parancsnok erre érdemeiknek engedélyezhet.

Szigorítás

A rendelet kimondotta, hogy musz.-oknál nem lehet több, mint havi 20 pengő zsebpénz; ezt az értékhatárt még 1943-ban 100 pengőre emelték fel.

Levél és postacsomagok küldését a rendelet engedélyezte. A megszorítás annyiból állott, hogy havonta egy musz. nem kaphatott 5 kg-nál súlyosabb csomagot.

A rendelet minden tekintetben biztosította az embereket, emberekhez méltó bánásmódot. Betartását a HM az ún. létszám ellenőrző bizottság útján őriztette ellen, melynek Röder Jenő vörge volt az elnöke, aki közvetlenül a miniszternek volt alárendelve. Nevét ezer és ezer musz.-os és azok családja áldani fogja!

Sajnos a rendelet nem vonatkozhatott az anyaországon kívül bevetett alakulatokra. A vezérkar főnöke kiadott ugyan hasonló szellemű intézkedéseket, azokat ellen is őriztette néhány szervével, akik közül a legnagyobb dicséret illeti meg Tanító Béla vezérőrnagyot, a rendelet azonban mégsem hozta meg az óhajtott eredményt.

Az anyaországban, de különösen a hadművelési területen kevés volt az orvos a musz. századoknál. A musz. orvosok (gyógyszerek, mérnökök) nem a kmof., hanem a HM. 1. omo. osztály hatáskörébe tartoztak, ez az osztály pedig gyakran szűkkeblűen gondoskodott a musz. századok ezirányú szükségleteiről, különösen a hadművelési területen.

Hasonló volt a helyzet az egészségügyi anyag- és gyógyszerkészlet biztosítása terén is, amely katasztrofális lett volna a HM és más szociális szervek segítségével.

A rendelet intézkedett arról is, hogy musz. századok igénybevételeért térítés fizetendő, és arról, hogy az igénybe vett musz. század elhelyezéséről és ellátásáról a munkaadó köteles gondoskodni. A munkaerő piacán 1943-ban már igen erős hiányok voltak, és különösen a hadüzemek voltak azok, amelyek valósággal tülekedtek azért, hogy olcsó munkaerőhöz jussanak. 1943-ban a térítési díj még csak napi 2 pengő 80 fillér volt minden musz. után, amely összegből az étkezés árát a munkaadó levonta, ha az étellemezésről ő gondoskodott. A munkaadó ki is használta a munkaerőt, ami a bánásmódra természetesen kihatással volt, mert beleszólt abba is, hogy a századok légénységének hány százaléka részesülhessen szabadságban, más szóval azt óhajtotta, hogy a századok lehetőleg teljes létszámmal vegyenek részt a munkában.

A bánásmódi rendeletek kiegészítő rendeletei

A HM 1943 tavaszán elrendelte, hogy abban az esetben, ha egy musz. a hadművelési területen hősi halált halt, családjának egy tagja mentesüljön a katonai szolgálatteljesítés alól. A rendelet megkívánta a hősi halál tényének hivatalos okmánnyal való bizonyítását, ami csak ritkán volt lehetséges, és nem terjedt ki azokra, akik betegségnek, járványoknak, szerencsétlenségnek, megfagyásnak estek áldozatul. Végeredményben csak igen kevesen voltak azok, akik az említett rendelkezésnek hasznát vehették!

1943 szeptemberében a HM kmof. a vezérkar főnökének kívánságára oly rendeletet adott ki, amely a musz.-oknál eltiltotta a hálókocsi és az I.–II. kocsisztyályok használatát. A rendelet kiadását a vezérkar főnöke a hálókocsihelyek és a vasúti személykocsi hiánya miatt sürgette.

Ugyancsak 1943 őszén jelent meg a HM kmof.-nak néhány olyan rendelete, amelyek a rabbiképzést segítették elő, és amelyek 14 napos szabadságot engedélyeztek a zsidó egyházak alkalmazottainak és papjainak, kántorjainak a zsidó nagy ünnepek tartamára.

További események 1943-ban

A 2. hadsereg a Don mellett elvesztett musz.-századok pótlására 1943 tavaszán 120 századot kért és kapott az anyaországi alakulatoktól. Ezt 1943 végén még 47 század követte, amelyeket a musz. zászlóaljok állítottak ki.

1943 júniusában a HM 3000 főnyi munkaerőt bocsátott a Todt szervezet rendelkezésére az észak-szerbiai bori rézbányában végzendő munkákhoz. A munkaerő kmsz. illetve kis musz. századból és egy különleges (büntető) századból állott, utóbbiakban a Jahova imádók szektájához tartozó és a hadbíróságok által elítélt emberek voltak. Ez a munkáscsoport 1943 júliusában érkezett le Borba, Balogh alezredes parancsnoksága alatt. Balogh alezredes szeptembertől kezdve, mintegy száz jegyzőkönyvet terjesztett fel a HM-hez azon sorozatosan megismétlődő bántalmazások miatt, amelyeket a német előmunkások és munkavezetők követtek el a zsidó musz.-okon, de panaszt tett a vízhiány és az elhelyezés hiányosságai miatt is. Jelentést tett arról is, hogy a Todt szervezet bori vezetőségével, illetve az egyik üzem vezetőivel súrlódásai voltak, amelyek következményeként a munkaerőt egy napra az illető üzemből kivonta.

1943. év október végén a HM erélyes átiratban figyelmeztette a Todt szervezet magyarországi megbízottját, Negel ezredest, hogy a bántalmazások és súrlódások megszüntetésére haladéktalanul történjék intézkedés, ellenkező esetben a HM kivonja munkaerőit Szerbiából. A HM röviddel ezután a közben megbetegedett Balogh alezredes helyett Marányi Ede alezredest nevezte ki a bori munkáscsoport parancsnokául, aki 1943 decemberében vette át a parancsnokságot. Elindulása előtt az akkori kmof. Horny ezredes behatóan oktatta ki Marányit, és figyelmeztette a bánásmódi rendelet határozványainak betartására.

A kmof. valóban szívvel-lélekkel igyekezett a bori munkáscsoport helyzetén segíteni, és december 1-én, mikor a HM XI. csoportfőnökségévé alakult át a 42–43., majd 44. osztályukkal, egy külön előadót jelölt ki a bori ügyekre, Bartha folyamór-alezredes személyében.

A bori esetről látható, hogy dacára Nagy Vilmos honvédelmi miniszter és a kmof. legjobb szándékainak, a bánásmódi rendeletnek nem volt meg mindenütt a kívánt eredménye, de még az anyaországban sem.

Amikor 1943. szeptember 1-jén a kmof.-hoz kerültem, több súlyos panaszügyem kivizsgálása volt folyamatban, így a hajdúhadházi VI. kmsz. zászlóaljnál fordultak elő súlyos bántalmazási esetek, ezenkívül sok panasz jött az erdélyi erődítési csoportoknál és az erdélyi vasutakon dolgozó musz. századok részéről. A védtelen musz.-ok rovására sok visszaélés és kegyetlenkedés történt 1943 októberében a bácskai Felsőkabonál erődítési munkákat vezető utász századparancsnok részéről.

A bánásmód rendelet határozványait sértette meg a nagykátai bevonulási központ parancsnoka és orvosa is, mert a musz.-oknak kiállított kórházi leleteket nem vették figyelembe, és „jan”-nak minősített embereket „mk”-nak, sőt „mn”-nek minősített és hadművelleti területre vagy erődítési munkákra induló musz. alakulatokhoz osztották be.

A HM kmof. minden esetben haladéktalanul utasította a területileg illetékes hadtestparancsnokságot az eset kivizsgálására, a szükséges intézkedések megtételére és jelentéstételre. Több ízben szükséges volt a hadtest-parancsnokságokat jelentéstételre sürgetni. Dicséretes és követendő példát adott a szegedi V. honv. hadtest parancsnoka, Platthy Pál altábornagy, akinek egy rendeletét a musz.-központnál találtam meg, és az alábbiakban ismertetem.

A M. kir. szegedi V. honvéd hadtestparancsnokság 21.600/223. sz. eln. I. 1943.

Közérdekű, kis. musz. századok alárendelésének szabályozása.

Újvidék, 1943. évi október hó 16-án.

Jövőbeni súrlódások elkerülése végett a kis. musz. századok alárendeltségét az alábbiakban szabályozom.

1.) közérdekű musz. századok önálló alosztály, amely belső adminisztratív ügyeket, illetőleg úgy anyagi, mint személyi tekintetben a szervezetszerűleg eljáró kk. musz. zászlóaljnak van alárendelve.

2.) fegyelmi tekintetben a kk. musz. századokat annak a zászlóalj-parancsnoknak rendelem alá, kinek védőkörletében a századok műszaki munkálatokat végeznek. Ugyancsak a zászlóaljparancsnokok állapítják meg a honvédségi alakulatokéhoz hasonlóan a századok napi rendjét. Ezen belül az ébresztőtől öltözködés-, reggeli és reggeli csuklógyakorlatokra legalább egy óra biztosítassék. A foglalkozás kezdete pedig a táborhelytől való elindulástól számítassék. Déli pihenőül legalább egy óra biztosítassék és a foglalkozás a munkahelyen a sötétség beálltával érjen véget.

Felhívom a fegyelmi fenytő hatalommal felruházottak figyelmét, hogy minden olyan fenytést, mely a Szolg. Szab. I. Rész 656–658. pontjában foglaltakat, vagy a vonatkozó felsőbb rendeletekben előírtakat meghaladják, akár a végrehajtás módjában attól különböznek, hivatalos hatalommal való visszaélésnek minősítik, melyet sem a tisztai állás tekintélyével és becsületével összeegyeztethetőnek nem tartok és aszerint fogom elbírálni.

3.) kizárólagosan műszaki munkálatok szempontjából, azaz a műszaki munkálatoknál való felhasználásukat, illetőleg annak az utász zlj. pk.-nak rendelem alá, amely zászlóalj pk. szervezetszerű műszaki egységeivel a századok együtt dolgoznak. A zlj. pk.-ságok az irányítási és felhasználási jogukat a fent megjelölt műszaki alakulatok parancsnokain keresztül gyakorolhatják.

4.) állomásparancsnoki hatáskört illetőleg a századokat közvetlenül a szállás-csoportparancsnok alá rendelem, éspedig: Gombos, Vukovár 20/III. zlj. pk. Dunabölkény, Palánka, Duna-cséb 20. gy. epk., Begecs, Futare, Kabol 16. hv. zlj. pk., Titel 20/1 szd. pk. Sűrűlódások elkerülése végett a századok a honvédségi alakulatoktól a lehetőség elkülönítve helyeztessenek el. Ezt a szálláscsoport pk.-ok szabályozzák.

Kapják: 13. gy. ho. pk., 13. gy. ho. gypk., 20. gy. e. pk., 20/I., II., III. zlj. pk.-ok, 16. ho. zlj. pk., V. n. zlj. pk., 55. n. zlj. pk., Titeli ápk., 701/14. kk. mn. szd. Begecs, 701/11. kk. mn. szd. és 701/12. kk. mu. szd. Alsókabal, 1053. román mu. szd. Titel, V. hdt. mü. pk., V. hdt. I. osztály

Plattyhy s.k. altábornagy

1943 november végén alakult meg a HM munkaügyi főcsoportfőnökség a Palace szállodában Hennyey Gusztáv altábornagy vezetésével. A főcsoportfőnökség az alábbiak szerint tagozódott:

vezérkari főnök: Vály vk. ezredes, egyben a 41. osztály vezetője
(munkaszolgálat elvi ügyei)

XI. csoportfőnök: Horny Ernő vezérőrnagy

42. osztály: Hibbey ezredes (közérdekű kisegítő, katonai musz. századok szervezése) 1944. januárjában alakult meg.

43. osztály: Gátföldy ezredes (közérdekű kis kat. musz. századok alkalmazása és irányítása. Személyi és panasz ügyek). 1943. XII. 1-én alakult meg.

44. osztály: Heinrich ezredes (musz. századok anyagi felszerelése) 1944. januárban állították fel).

XII. csoportfőnök: dr. Fábíán Lajos vk. ezredes

45. osztály: Ács Ernő ezredes (honvédelmi munkaszolgálat).

46. osztály: Marton ezrede4s női munkaszolgálat vezetője.

Az új osztályok tevékenységét a csoportfőnökök feszesen irányították és ellenőrizték: az osztályvezetők önállósága erősen korlátozott volt.

Események 1943 őszén

A vezérkarfőnöke hozzájárult ahhoz, hogy a hadművelési területen 12 hónapja és annál hosszabb ideje szolgálatot teljesítő musz.-okat a HM felváltsa. A váltásra kijelölt musz. századok egy része el is indult Ukrajnába, egy másik része sokáig menetkészen várta a szállításvezetőség irányítását. Az eredeti terv szerint a hosszú ideje hadművelési területen lévő musz.-okat három turnusban kellett volna hazaszállítani, a harcéri események és gördülő anyag hiánya miatt a szállítás hónapokkal tolódtott el.

1943 decemberében a XI. csoportfőnök többnapos értekezletet tartott a kmsz. zlj. parancsnokokkal Budapesten. Ennél az alkalomnál behatóan oktatta ki őket az ésszerűen növelhető munkateljesítményekről föld- és famunkálatoknál és különös gonddal ismertette előtűtik a bánásmódi rendelet határozmányait. A hadbíró a kirívóbb panaszügyekről és az ezekben hozott hadbírói ítéletekről tájékoztatta a résztvevőket.

Ugyancsak december havában történt az, hogy a honvédvezérkar főnöke Kárpátalja megerősítésének kiegészítése céljából, mintegy 25 századnyi munkaerőt követelt, amelynek 1944. január 20-ig kellett a helyszínrre érkeznie. Az erődítési munkálatokra útbá indítandó századokat többszöri értekezlet után személyesen jelölte ki az addig repülőtér-építkezésnél, vasút-építkezésnél, az iparban foglalkoztatott alakulatok közül.

A munkásszázadok ebben az időben hozzávetőlegesen – az alábbi táblázat szerinti helyeken voltak bevetve:

Hol	kmsz	kmsz (K)	kmsz (Zs)	román	ruszin	szerb	Klgs	Összesen
				kat. musz. szd.				
HM (2. r. oszt. stb.)		2	2					4
I. hadtest	6	1	1					8
II. hadtest	1		1					2
III. hadtest	3							3
IV. hadtest	3							3
V. hadtest	1	1						2
VI. hadtest	1	1						2
VII. hadtest	1		1					2
VIII. hadtest	3							3
IX. hadtest	2	1						3
Erődítési pkság		4	26					30
Kk.min. HM 7/k			20	5		5		30
Erdélyi vasútép.			10					10
Rep.téri építk.			40	10	22	13		85
Iparügy		2	15	80	5	10		112
F. Min.				5	3	2		10
Esztergom– –Hajmáskér	1		3					4
A hátorsz. ösz- szesen:	22	12	119	100	30	30		313
Hadműv. területen	10		120			5	7	142
Borban	3		12				1	16
Hadműv. ter. összesen:	13		132			5	8	158
Összesen:	35	12	251	100	30	35	8	471

Újból hangsúlyozom, hogy az adatok csak hozzávetőlegesek. A századok közt voltak olyanok is, amelyek létszáma az előírtak az 50 százalékát sem érte el. A századok gazdaszat-, közigazgatásilag és fegyelmi szempontból a területileg illetékes hadtest-parancsnokságnak voltak alárendelve.

Számozások: A közérdekű musz. századoké I–XIII., a számlálóban, 1–4. a nevezőben.

Ksm. századok: az I. hadtest által felállított ksm. szd-ok 101/1–;

a II. hdt.-éi 102/1;

a III. hdt.-éi 103/1;

stb. számozást kaptak.

A keresztény ksm. századok 701/1 számot kaptak, ha azokat az I. hdt. állította fel; 706/1 számot, ha a VI. hadtest állította fel, stb.

A szerb kat. musz. századok számozása 5001-el,

a ruszinoké 8001-el,

a románoké 9001-el kezdődött.

A különleges századok számozására nem találtam még adatokat.

Események 1944. év első negyedében

Az erődítési parancsnoksághoz Kárpátaljára kirendelt századok január folyamán beérkeztek munkahelyeikre. Elhelyezésük az orvos és egészségügyi anyag hiánya, de főként a bánásmód miatt

igen sok panasz futott be a HM-hez. A panaszok helyszínen való kivizsgálását a Hb. bevonásával a HM 43. osztály vezetője többször javasolta, felsőbb döntésre azonban a VIII. hadtest-parancsnokságot bízták meg ezzel.

A németek ellenállásán bukott meg a HM 43. osztályvezetőjének bori kiszállása után tett ajánaslata is, hogy a bori munkaerőt rövidebb 5–6 hónapos időközökben váltsák fel.

1944 január folyamán 10 ügynevezett szakmunkásszázad került felállításra.

A hadtestparancsnokságoknál a IV. (munkaügyi) osztály került felállításra az I. hadtestnél egy tábornok, a többieknél egy-egy ezredes vezetésével.

Feladatuk és ügykörük:

1944 február végén hadműveleti váltás céljaira 8 musz. századot kellett kijelölni. A hadműveleti területre ez alkalommal indultak első ízben k.kmu.századok. A századok legénységének kiválasztásával a HM a hadtest IV. osztályvezetőit bízta meg.

Márciusban a HM (I. b. osztály) újabb munkásszázadok felállítását rendelte el, nevezetesen:
magyar katonai munkásszázadét,
ruszin katonai munkásszázadét.

A német megszállás követő időszak

A március 19-ét követő napokban a németek vették át Budapest légvédelmét. A légvédelmi tüzéllőállások és egyéb berendezések kiépítéséhez több hétre nagyobb mennyiségű munkaerőt igényeltek, részben a munkaszolgálatos alakulatokból, részben már a zsidó nagy tanács útján. A munkásszázadok egy része hosszú ideig maradt a németek rendelkezésére és az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy azok az alakulatok, amelyek a Reichswehr, illetve Wehrmacht kötelékében dolgoztak, nem részesültek rossz bánásmódban. Egyes német parancsnokok megengedték a musz.-oknak, hogy odahaza alhassanak, és ezek a HM 43. osztályától megfelelő igazolványokat kaptak.

A német megszállókkal egyidejűleg megérkeztek azonban az SS alakulatok. Ezeknek hírhedtté vált szerve a Sonderkommando SS (Gestapo) már április elején azzal a követeléssel lépett fel a HM-nél, hogy a zsidó közérdekű és kis musz.-okat koncentrációs táborokban helyezték el szigorú őrizet mellett. A HM XI. csoport és 43. osztály ama ellenvetését, hogy ilyen koncentrációs táborok építése nehézségekbe ütközik, és hogy ez az intézkedés a termelő munkát teljesen megbénítja, a munkatervet pedig felborítja – mert lehetetlenség a vasút-építésnél, erődítésnél, ipari üzemekben dolgozó munkásokat táborokban elhelyezni és azután nagy távolságokra fekvő munkahelyeken alkalmazni –, a németek egyelőre tudomásul vették, de továbbra is kitartottak azok követelésük mellett, hogy zsidó musz.-ok csak őrség fedezete mellett közlekedhessenek: mert az egyedül és kíséret nélkül talált ilyen musz.-okat az SS összefogdossa! A HM április havában kénytelen volt a musz.-ok szabadságait beszüntetni és azok utazásait csak kerethonvéd kíséretében megengedni.

Április 3-án és 4-én élte át fővárosunk az első angolszász légitámadásokat. Már ezt megelőzően jelölt ki a HM olyan munkásszázadokat légómentési és helyreállító századokként, amelyeknek nagyobb ipari városokban és ipari gócpontokban kellett rendelkezésre állniuk. A tervszerűen végrehajtott, sorozatos légitámadások okozta rombolások, az ezek következtében szükségessé vált romeltakarító, helyreállító és mentési munkálatok egyre nagyobb tömegek munkába állítását tették szükségessé, akkor, amikor a háború döntő szakaszába érkezett és ki kellett elégíteni a főverzéség, a németek, a hadiipar, a közellátás egyre erősebben fokozódó igényeit.

Az orosz haderő sikeres előnyomulása következtében a hadvezetőség egy másik hadsereg mozgósítását rendelte el, és egy tartalék hadsereget állított fel.

Ezeknek a mozgósított hadseregeknek munkaerő-szükséglete [kipontozott rész – Cs. T.] musz. század volt.

Ki kellett elégíteni a németek további követeléseit is, nevezetesen:

a.) A kosnai vasútvonal kibővítéséhez április, május havában a 20. musz. századot kellett oda-irányítani;

b.) A németek magyarországi repülőtereinek építéséhez századot kellett adni;

c.) A Szabadka–Újvidék vasútvonal és a bácskai vasúti hálózat teljesítő-képességének növeléséhez adtunk munkaerőket (üresen hagyott rész – Cs. T. századot);

d.) 1944 április végén a kormány hozzájárult ahhoz, hogy a németek németországi üzemeik részére Magyarországon toborozzanak munkásokat, és minthogy a toborzás csak kevés eredményt mutatott fel, májusban, mintegy 300 főnyi magyar munkást küldött ki a Bosch cég üzemeihez Stuttgartba és Sziléziába. A 300 főnyi munkaerőt magyar és román musz. századaiból önkéntes jelentkezők közül válogatta ki egy német bizottság.

e.) 1944. év tavaszán, mintegy 50 000 főnyi magyar lóápoló indult el Németországba. Részletek ismeretlenek, az intézkedés a HM XII. csoportfőnöksége útján történt.

f.) A németek úgynevezett „vadászprogramjukkal” igyekeztek az elvesztett légitűségeiket visszaszerezni. Ebbe a tervbe tartozott könnyű, nagy gyorsaságú vadászgépek építése (azt hangoztatták, hogy minden lelőtt Liberator roncsaiból négy vadászgépet építenek!), repülőterek építése stb. Ide tartozott a ferihegyi repülőter létesítése is.

A szükséges munkaerőt a HM-nek kellett biztosítania – a német igényléseket 24 órán belül kellett soronkívül, minden más igénylést megelőzően kielégíteni, ami sok súrlódásra vezetett a német közegek és a HM 43. osztály között!

Időközben rendkívül súlyos károk keletkeztek a székesfőváros ipartelepein, a Szabadkikötő olajtartályaiban, a dunai hajózás pedig majdnem teljesen megbénult a Duna elaknásítása miatt. A hadiüzemek egy része a kőbányai és budafoki barlangokba, illetve vidéki erdőségekbe települt át; az áttelepítéshez szükséges munkaerő egy részét megint csak a HM-nek kellett biztosítania, úgyhogy a székesfőváros, az iparügyi és Kkm., valamint az árvíz-veszedelemtől tartó FM igényléseinek kielégítése teljesen háttérbe szorult.

Amikor a kormány 1944. április 5-étől kezdődően a zsidóságot a megkülönböztető jelvény viselésére kötelezte, a HM kereken elutasította egyes belügyi szervek és a németek olyirányú kívánóságait, hogy a kmsz. és kis musz.-ok is viseljék a sárga csillagot.

Az említett musz.-ok helyzete amúgy is állandóan rosszabbodott az 1943. évi állapotokhoz képest.

Szabadságra, eltávozásra nem mehettek, kimenőt csak elvétele kaptak, kitéve magukat annak, hogy a német biztonsági szervek az utcán elfogják őket; családjainak az összeköltöztetés és deportálás réme fenyegette... –, eltekintve attól, hogy a kormányrendeletek nap-nap mellett jobban nehezítették meg a zsidóság életét, elvétele fölül minden kereseti és munkalehetőséget. A HM 43. osztály vezetője május elején előterjesztést tett arra, hogy a munkakedv fokozása és ezáltal a teljesítmény növelése érdekében a munkaszolgálatosok családjait az összeköltöztetés és deportálás alól mentesíteni kell. Tekintettel a munkaerő-hiányra javaslatot tett arra is, hogy a zsidó musz.-ok létszámát 80 000 főről 150 000 főre emeljék fel. Ezt az utóbbi javaslatot azért is tette meg az osztályvezető, mert a deportálás a munkaszolgálatosokat nem érintette. Az osztályvezető javaslata megegyezett a XI. csoportfőnök, a munkaügyi főcsoportfőnök és Csatay honvédelmi miniszter felfogásával, a belügyi kormányzat és a Sonderkommandó SS azonban megbuktatta.

A németek nyomására a munkaügyi főcsoport 1944 pünkösdkor kénytelen volt az 1943. március 9-én kelt 110.160/el.n.kmf. 1943. sz. bánásmódi rendeletet hatályon kívül helyezni, és a 42. osztály által kidolgozott 156.158/el.n. 43.–44. sz. rendeletet életbe léptetni. Ezt a rendeletet 1944 őszén a kiürítés előkészületei közben szintén elégették, úgyhogy azt nem tudom szó szerinti szövegezésben ismertetni.

Lényege: a zsidó kmsz. és a kis musz.-ok a rendelet megjelenésének napjától kezdve hadifoglyoknak tekintendők. A munkaadók a századok elkülönített zárt elhelyezéséről és őriztetéséről gondoskodni tartoznak. A munkahelyen ör ügyel a musz.-okra, ugyancsak őrség vezeti őket a munkahelyre és vissza az elhelyezési körletbe. Hozzátartozók havonta 1–2 alkalommal meglátogathatják a musz.-okat, de csak az ör jelenlétében érintkezhetnek azokkal. Kimenő, eltávozás, szabadság kedvezményében nem részesülnek. Levél havonta egyszer küldhető, ezenkívül egy előnyomatott válaszos levelezőlap – a századparancsnokság útján.

Csomagküldés elvileg tilos.

A musz.-oknál 100 pengőnél nagyobb összegű pénz nem lehet.

A rendelet kimondotta még, hogy anyagi intézkedések következnek.

Június 4-én, 5-én hirdetmény alapján tömegesen vonultak be zsidók munkaszolgálatra.

A Jászberény–Mizsepusztára bevonult musz.-ok közül jún. 9-én 3000 főnyi szállítmány indult el Borba az ottani magyar munkáscsoport megerősítése céljából.

Június 12/13-ra virradó éjjel Hatvan pályaudvarán csendőrség és SS katonák több mint 600 főnyi és szabályszerű okmányokkal felülvizsgálatra induló musz.-t fogott el. Hasonló eset történt Nagyváradon egy Erdélybe induló szállítmánnyal, amelyből 300 főt fogtak el. A HM utasította a területileg illetékes hadtest- és kerületi parancsnokságokat, hogy az elfogott musz.-ok szabadon bocsátását és állománytesteikhez való bevonultatását valósítsa meg, esetleges kiszállításukat pedig akadályozza meg. A nagyváradai csoport meg is menekült, a hatvani musz.-ok közül néhánynak sikerült hazaszöknie, kb. 600 főnek azonban nyoma veszett. Egyesek később hozzátartozóiknak „Am Waldsee” táborból küldtek üzenetet!

Június folyamán a musz. századok száma az alábbiakkal szaporodott meg:

kis musz. századok,
fakitermelő román kat. musz. századok és
szerb kat. musz. század került felállításra.

A romeltakarítási munkákon június második felétől kezdve a zsidó nagytanács útján a csillagos házakból kirendelt polgári munkaeerő is részt vett zsidó mérnökök irányítása mellett. A romeltakarító szervezet vezetésével a HM XI. csoportfőnöke a 44. osztály vezetőjét, Heinrich János utászezredest bízta meg.

Ruhagyűjtő század felállítása

A kis musz. századok ruházati és felszerelési szükségleteit 1941 óta a hadviseltek bizottsága, a Szentkereszt és a Jópásztor Egyesület gyűjtés útján biztosította. Az akció és szervezet megmentése érdekében – az államvédelmi központ akkori vezetőjének Kuthy László vk. ezredes hozzájárulása után – a HM 43. osztály és ruhagyűjtő századot állított fel, mint HM közvetlen alakulatot. A század júliusban alakult meg 220 főnyi musz. létszámmal, ez a létszám odavezenélyések miatt azonban állandóan növekedett.

Védett századok

A svéd, portugál, pápai stb. védevelekkel ellátott musz.-okat július folyamán külön századokban vonták össze – ezen századok úgynevezett HN 42. osztály hatáskörébe tartozott.

Események Románia átpartolása után

1944 augusztus eleje óta az Erdélyben alkalmazott munkásszázadok helyzetéről a HM csak szórványosan és elkésetten kapott jelentéseket. A nyilvántartás az oroszok gyors előnyomulása következtében teljesen lehetetlenné vált.

Augusztus közepén Hennyei Gusztáv vezérezredes, a munkaügyi főcsoport addigi főnöke a külügyi tárcát vette át. Állását nem töltötték be, hatáskörét azonban fokozatosan a XII. csoport főnöke, dr. Fábíán Lajos vk. ezredes vette át, dacára annak, hogy a XI. csoport főnöke Horny vezérőrnagy rendfokozatban és rangban jóval idősebb volt nála.

Augusztus végén az oroszok eredményes hadműveletei arra kényszerítették hadvezetőségünket, hogy a Tiszától keletre eső terület kiürítésére megtegye az előkészületeket. A Tisza keleti partján, mintegy tíz hídfőt létesített és arra utasította az erdélyi és tiszántúli katonai és polgári hatóságokat, hogy a harc és- és munkaképes férfiakat ezekben a hídfőkbe irányítsák. A hadvezetőség abban reménykedett, hogy 150000 fővel növelheti munkaerejét. Az oroszok gyors előretörése azonban felborította ezt a tervet és az eredmény legfeljebb 10 000–15 000 főnyi, főleg magyar munkaszolgálatos volt.

Szeptember második felében az erdélyi kmsz. zászlóaljok pótkereteikkel a Dunántúlra települtek át. Előkészületek történtek a Honvédelmi Minisztériumnak a nyugati határvidékre való kihelyezésére is. Szeptember végén a HM, a Honvéd Vezérkar főnökével egyetértésében elrendelte a Borban dolgozó munkaszolgálatosoknak Szerbiából kivonását és Szentkirályszabadjára való irányítását. A bori magyar munkáscsoport több oszlopban és nem egyszerre indult meg hazafelé. A csoport parancsnoka tisztjeire bízta az oszlopok vezetését és hadbírójával már útvonalon tért haza. Az egyik oszlopot a bács megyei Kulánál egy SS hadosztály, melynek parancsnoka Grassy vezérőrnagy volt, támadta meg és többszáz főt végzett ki abból. A keretlegények, még Szerbiából való kivonulás alatt számos, a sorból kilépő musz.-t lőtt agyon. A bori munkáscsoportból mintegy két-

ezer főt Tito marsall csapatai szabadítottak fel – október végéig kb. 1500 fő érkezett Szentkirályszabadjára. A HM megindította az eljárást a musz. csoportparancsnok, Marányi alezredes ellen, ügyét azonban a Szálasi kormány félretette.

1944 október elején a HM 44. osztályát a 43. osztályba olvasztották be, a 43. osztálytól azonban a musz. alakulatok alkalmazása és irányítása a 42. osztály hatáskörébe ment át.

Október 16-án Beregfői vezérezredes lett a honvédelmi miniszter, a HM átszervezése folytán a XI. csoportfőnökség feloszlott és ügykörét dr. Fábrián Lajos vk. ezredes vette át, [akit – Cs. T.] a HM október 18-i hatállyal október 21-én nyugdíjba helyezték; a 43. osztály a 42. osztályba olvadt be, – az október 18. utáni eseményekről már nem vagyok tájékozott.

A munkaszolgálatos szervezet felállítása

Megint csak rá kell mutatni arra a tényre, hogy a munkaszolgálatos alakulatokra vonatkozó rendeleteket más rendeletekkel együtt 1944 őszén felsőbb utasításra meg kellett semmisíteni és így kizárólag az utólag beszerzett adatokra tudok támaszkodni.

1940 nyarán amikor Magyarország Románia ellen mozgósított, a felvonuló hadseregek a lakosságot vették igénybe munkára. Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása után erődítési munkálatok céljaira kb. 10 tábori munkásszázadot állított fel hat bevonulási központ a VIII. (nánai) és a VI. (debreceni) hadtest területéről. Ezekben a századokban főként zsidók voltak beosztva, zsidó tisztek parancsnoksága alatt; egyenruhát és rendfokozati jelvényeket viseltek, úgy a legénység, mint a tisztek.

1941-ben az előbb említett három hadtest (IX., VIII. és VI.) már kimondottan zsidó musz. századokat állít fel.

1942 júniusában hirdetmény útján elrendelték a 18–48 éves zsidók sorozását. Egy téves rendelet a sorozást kiterjesztette a 49–50 évesekre is. Már hatodik napja folyt a sorozás, amikor a rendelet helyesbítették, a bevonulási központok nagy része ekkor már nem szerelte le a két idősebb évfolyamot.

Ugyanakkor elvették a zsidó tartalékos tisztektől az emléklapokat, megfosztották rendfokozataiktól, sőt még egyes emlékérmektől is. Kivételezett zsidó tisztek és tisztések meg- [a mondat befejezetlen – Cs. T.].

Mi sem természetesebb, hogy tudni szeretnők, vajon kik voltak ezen rendeletek illetve rendeleteknek a megtervezői.

Teljes tárgyilagossággal ismerve a központ eljárási módozatait, állíthatom, hogy az általános irányelveket minisztertanácon szögezték le, amelyen a honvédségtől valószínűleg a honvédelmi miniszteren, Bartha Károly vezérezredesen kívül Szombathelyi vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke, a Legfelső Honvédelmi Tanács titkára és néhány más vezető is részt vett. A részleteket az I. csoportfőnökség és az alábbi osztályok dolgozhatták ki: 1. a., 1. b., 1. omo., 8., 10., 15. és 16. osztályok a vezérkar főnöke szerveivel való egyetértésben.

Arra a kérdésre, vajon gyakoroltak-e a németek és milyen mértékben befolyást erre a rendkívül súlyos következményekkel járó intézkedésre és mennyiben tett eleget ily irányú kívánalmaiknak akkori kormányzatunk és hadvezetőségünk, objektivitással nem tudok válaszolni, egyénileg azonban egyáltalán nem tartom kizártnak, hogy a németek tettek ilyen lépéseket és itt készségesen honorálták azokat.

Testi alkalmassági fokok

A sorozásnál az orvos az alábbi osztályozásokat adta:

1. „ka” = katonai szolgálatra alkalmas.
2. „ks” = kiegészítő szolgálatra alkalmas.
3. „mn” = nehéz munkaszolgálatra alkalmas.
4. „mk” = könnyű munkaszolgálatra alkalmas.
5. „jan” = jelenleg alkalmatlan.
6. „an” = alkalmatlan.

A hadművelési területre elvileg csak „ka” osztályozású musz.-ok voltak küldhetők. Szükség esetén a musz. századhoz előírt létszám elérése céljából 12 „ks” osztályozású musz.-t lehetett be-

osztani, mint kocsiszt, szakácsot, anyagbeszerzőt és egészségügyi szolgálatost. A gyakorlatban, illetve valójában a bevonulási központok az általuk felállított és harctérre irányított musz. századokba sokkal több „ks” osztályozást kapott musz.-t osztottak be.

A „ks”, „mn” és „mk” osztályozást kapott musz.-okat csak az ország területén volt szabad alkalmazni, ezek közül a „mk” jelzésűeket csak irodai szolgálatra lett volna szabad felhasználni.

A „jan” osztályozású musz.-okat 3 hónapra kellett szabadságotolni és ennek elteltével újbóli felülvizsgálat elé állítani.

Az „an” jelzésűeken el kellett volna bocsátani.

1942-ben a bevonulási központok rögtönzött felülvizsgáló bizottságokat állítottak fel. Elnök a bev. központ parancsnoka volt, tagok: a honvédség képviselőjében 1 fő tisztt, a bevonulási központ részéről 1 tisztt, 2 orvos (ezek egyike a sorozó orvos volt). A bizottság a helyszínen felülvizsgálta a felülvizsgálatra utalt egyéneket, joga volt a „jan” és „an” osztályozást megadni, az ilyenek talált embereket elbocsátani; a leleteket utólagos jóváhagyás végett az illetékes hadtest-parancsnokságoknak kellett felterjeszteni.

Nem mindegyik hadtest-parancsnokság hagyta jóvá a felülvizsgáló bizottságok határozatait. A 20. bev. központ Pápán 1942 júniusában mintegy 760 főt talált „an”-nak és „jan”-nak, amit a III. hadtest-parancsnokság soknak talált és elrendelte ezeknek újbóli felülvizsgálatát Kőszegen a III. kmsz. zászlóalj-parancsnokságnál. Itt a 760 főből csak 34-et találtak alkalmatlannak, és nyomorék, sánta beteg emberek kerültek be a harctérre induló musz.-századokba!

Bánásmód

A zsidó munkaszolgálatosokkal való bánásmódot nem szabályozta egységes rendelet, ami sok visszaélést, kegyetlenkedést, embertelenséget tudott volna megakadályozni. Magasabb parancsnokok adtak ki bánásmódi rendeleteket, ezek közül a 2. hadsereg-parancsnokság (Jány Gusztáv vezérezredes) volt a legszigorúbb.